

4. Устав Харьковского Коммерческого института. Проект. – Х., 1914. – 22 с.

**УДК 378:1**

Москальова Н. П.

(м. Харків)

## **ХАРКІВСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ І САЙМОН КУЗНЕЦЬ**

*Розглянуто питання побудови корпусу Харківського Комерційного інституту, організацію навчального процесу, навчання в ньому Саймона Кузнеця – Лауреата Нобелівської премії з економіки*

*Ключові слова: Комерційний інститут, Лауреат Нобелівської премії, Бекетов О. М.*

*Рассмотрен вопрос строительства корпуса Харьковского Коммерческого института, организация учебного процесса, отмечена учеба в нем Саймона Кузнеця – Лауреата Нобелевской премии по экономике*

*Ключевые слова: Коммерческий институт, Лауреат Нобелевской премии, Бекетов А. Н.*

*The question about the construction of Kharkiv Commercial Institute and the organization of the educational process are considered. It is noted that Simon Kuznets, Laureate of Nobel Prize in Economics, had been studied there.*

*Keywords: Commercial Institute, Nobel Prize winner, Beketov A. N.*

Вступ. Головний корпус Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка знаходиться в будівлі, яка була побудована на початку ХХ ст. для Харківського комерційного інституту. Студентів, науковців, викладачів завжди цікавила проблема будівництва корпусу для комерційного інституту та питання, хто з відомих науковців, громадських діячів працювали або навчалися в ньому.

Виділимо ряд досліджень останніх років, в яких піднімається питання навчання С. Кузнеця в Харківському комерційному інституті, питання становлення комерційної освіти у м. Харкові, розвиток недержавних вищих навчальних закладів в Україні, розвиток у м. Харкові підприємництва на початку ХХ ст. [1].

Харківський комерційний інститут – це вищий навчальний заклад економічного профілю у м. Харкові, який існував у 1912-1919 рр. Його було організовано з ініціативи академічних та комерційних верств м. Харкова у 1912 р. Спочатку він діяв як Вищі комерційні курси Харківського купецького товариства. 29 березня 1916 р. спеціальним законопроектом Державної Думи

курсам було надано статус Комерційного інституту з правами вищих урядових навчальних закладів. Директором інституту у 1912-1919 рр. був представник харківської наукової школи фізичної хімії, організатор науки і освіти, доктор хімії Володимир Федорович Тімофєєв. Кількість студентів у 1917 р. складала понад 1226 чол. та 186 вільних слухачів. У цьому ж році викладачів в інституті працювало 58 [2]. Інститут діяв на основах автономії та академічного самоврядування.

28 вересня 1914 р. відбулася закладка будівлі ХКІ по вул. Єпархіальній, 52. Проект будівлі розробив архітектор Олексій Миколайович Бекетов. Цей проект передбачав ряд технічних новацій і використання найсучасніших на той час інженерних систем і комунікацій: залізобетонні конструкції, гідроізоляція фундаменту, звукопоглинаючі та теплоізолюючі перекриття, були використані пожежобезпечні стандарти будівництва та оздоблення. Вперше в російській імперії використано метод англійського інженера Ф. Уатсона, що дозволяв поліпшити акустику, придушуючи відбиті звуком хвилі, що спотворюють мовлення лектора. Спеціально створена інженерними фірмами ефективна система обігріву, що базувалася на нагнітанні у приміщення підігрітого повітря, дозволяла з мінімальними затратами підтримувати взимку комфортну температуру в аудиторіях заввишки 5,35 м та 7,82 м.

Навчальний корпус було витримало в стилі «Palladio», він мав характерні для творчості О. М. Бекетова просторний хол та широкі мармурові східці з бронзовими світильниками. У приміщенні знаходилися дві лекційні аудиторії на 400 місць кожна і ряд малих аудиторій, приміщення для семінарів, навчального музею, навчальних кабінетів, лабораторій, наукової бібліотеки, вестибюль з гардиробом, навчальне комерційне бюро, зал засідань Навчального Комітету, актова зала. Для нової будівлі були виготовлені спеціальні меблі та професійне обладнання [3]. Джерела фінансування будівництва були різними. Найбільший внесок зробила Харківська міська дума. 20 лютого 1914 р. було прийнято рішення про виділення субсидії в 75 тис. крб. Ссуду в 50 тис. крб. виділило Харківське купецьке товариство, 10 тис. крб. – Зїзд гірнопромисловців Півдня Росії, 3 тис. крб – Харківський земельний банк, 2 тис. крб – Харківське губернське земство та 25970 крб. – різні особи та установи. Всього до початку будівництва вдалося зібрати 165970 крб. Збір коштів продовжувався і надалі. Остаточна вартість будівлі склала майже 525 тис. крб. [4].

Будівництво закінчилося восени 1916 р.

У 1918-1919 роках у Харківському комерційному інституті навчався Семен Кузнець, майбутній Лауреат Нобелівської премії з економіки (1971

рік) [5]. 29 квітня 2011 року на базі Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка відбулися урочисті заходи, присвячені 110-й річниці з дня народження лауреата Нобелівської премії з економіки 1971 року Саймона Кузнеця, нашого земляка, який є одним із трьох представників Слобожанщини, що одержав як вчений найвищу нагороду. Він є одним із засновників емпіричної економіки та кількісної економічної історії. Ініціативна група у складі проф., д.г.н. Московкіна В. М., доц., к.і.н. Божко Л. Д., директора Центру краєзнавства к.і.н. Куделко С. М., к.е.н. Ковриги О. В., к.і.н. Михайличенко Д. Ю., доц., к.і.н. Москальової Н. П. та Воловик Л. Ф. провела значну роботу по організації заходу, збору матеріалів як про Кузнеця С., так і про комерційний інститут. Під час урочистих заходів було відкрито меморіальну дошку на історичній будівлі Харківського комерційного інституту, проведено наукову конференцію та круглий стіл, на яких було розглянуто творчу спадщину Лауреата Нобелівської премії С. Кузнеця, обговорено сучасні проблеми розвитку світової економічної системи та перспективи формування нових об'єктів дослідження та управління. Була представлена виставка документів, яка характеризувала епоху початку ХХ ст. та розвиток м. Харкова в цей час, виставка документів Центрального державного науково-технічного архіву України щодо будівництва корпусу Харківського комерційного інституту. Були представлені юридичні документи комерційного інституту, зокрема проект Статуту навчального закладу, виданий у 1914 р. в типографії М. Сергєєва і К. Гальченка (вул. Московська, 10) Саме із Статуту можливо одержати досить цікаву інформацію про умови формування майбутнього вченого С. Кузнеця [6]. Статут визначає навчальні курси, що викладалися в той час в інституті: богослов'я, історія господарського побуту та економічних вчень, теорія політичної економії, економічна політика, наука про фінанси, економічна географія, загальна теорія права, державне право, адміністративне право, міжнародне право, цивільне право, торгівельне право, історія, бухгалтерія, вища математика, фінансові розрахунки, іноземні мови, кредит, грошовий обіг, етнографія, педагогіка тощо. Інститут мав свою бібліотеку (загальну і з окремих предметів), лабораторії (загальної хімії і товарознавства), музей, кабінети.

Студентами комерційного інституту (слухачами за Статутом) могли бути особи, які мали свідоцтва про закінчення курсу наук в комерційних та реальних училищах з додатковим при них класом, гімназіях та інших середніх навчальних закладів, курси яких визнані Міністром Торгівлі та Промисловості, та узгоджених з відповідними відомствами. Прийом дійсних слухачів та

слухачок проходив перед початком кожного навчального півріччя. Статут відмічав, що особи іудейського віросповідання приймаються до інституту з таким розрахунком, щоб їх кількість не перевищувала 5% загальної кількості студентів. До відвідування окремих лекцій і занять з окремих предметів допускалися вільні слухачі за наявності достатніх вільних місць в аудиторії (допускалися і жінки). Студенти та вільні слухачі вносили плату на користь інституту за кожне півріччя наперед. Статут (п.30) визначав «Институт предоставляет принятым в число слушателей все зависящие от него способы к наилучшему усвоению преподаваемых в институте наук; никаких других обязательств по отношению к слушателям на институте не лежит».

Студентам надавалося право (за Статутом) створювати різноманітні організації, Статути яких повинні бути затверджені навчальним комітетом інституту. Але всі такі організації повинні були проводити збори та свою діяльність лише поза межами інституту. У вільний від основних занять час у приміщенні інституту з дозволу директора можлива була діяльність лише наукових гуртків під керівництвом професорів та доцентів.

Права інституту були досить широкими. Інститут мав право: 1. мати печатку із зображенням державного гербу і написом «Харківський комерційний інститут»; 2. виписувати із-за кордону безмитно наукові та навчальні посібники та навчальні предмети, що відповідали наукам, які викладаються в інституті, зразки товарів, а також машини і інструменти для обладнання навчально-допоміжних установ, за умови безпосередньої виписки цих речей керівництвом інституту та у відповідності з митним Статутом; 3. пересилати пакети, посилки вагою до півпуда без плати вагових грошей; 4. закупати за кордоном для інституту книги, рукописи та часописи без розгляду їх комітетом іноземної цензури; 5. видавати посвідчення для пільгового проїзду слухачам в інститут на залізничний транспорт; 6. видавати періодичні видання і окремі твори наукового змісту; 7. присуджувати медалі та премії студентам за наукові роботи; 8. створювати випробувальні станції для виконання робіт на запит громадських установ та приватних осіб; 9. проводити публічні виставки кращих робіт та зразків товарів; 10. засновувати при інституті наукові товариства.

Документом, що регламентував діяльність ХКІ, було «Положення про Харківський Комерційний інститут», що діяло від 27 червня 1916 р. до кінця 1919 р.

В інституті працювали відомі вчені: курси статистики, історії і теорії кооперації, кооперативного кредиту викладав доктор політичної економії і

статистики, професор Олексій Миколайович Анциферов; історію економічних вчень викладав доктор політичної економії, професор Володимир Фастович Левитський; курс богослов'я – доктор богослов'я, протоієрей, професор Микола Семенович Стеллецький; вищу математику читав професор Сергій Натанович Бернштейн; загальну теорію права викладав професор Аркадій Михайлович Фатєєв; курс економічної політики вів професор Михайло Миколайович Соболев; курси політекономії і економічної географії читав приват-доцент Петро Іванович Фомін [7], та інші.

У 1920 році комерційний інститут був об'єднаний з юридичним факультетом Харківського університету і виник Харківський інститут народного господарства з економічним, торговим, фінансово-банківським, статистичним, правовим, промисловим, кооперативним та робітничим факультетами. С. Кузнець ще два роки працював у Харкові статистом у відділі праці Південбюро ВЦРПС, де опублікував свою першу роботу «Грошова заробітна плата робітників та службовців фабрично-заводської промисловості м. Харкова у 1920 р». У 1922 р. він емігрував до США і його становлення як вченого проходило в ряді університетів, очолював Комітет з економічного росту в Раді по дослідженням в області соціальних наук тощо. Найважливішим внеском в економічну науку стали його дослідження по підрахунку національного доходу та створення «циклів Кузнеця» (за загальним визнанням економістів), циклів економічного росту.

Центральний державний науково-технічний архів України має в своїх фондах значний документальний матеріал із історії будівництва Харківського комерційного інституту. Щороку на початку навчального року в музеї ХНТУСГ проводиться виставка експонатів (документів) ЦДНТА, присвячена історії будівництва корпусу Комерційного інституту. Деякі з цих документів є досить актуальними для сьогодення [8].

1. Договір щодо проведення будівельних робіт Харківського комерційного інституту, заснованого Харківським купецьким товариством. 1914 р.
2. Ескізний проект будівлі Харківського комерційного інституту. 1914 р.
3. Лист-заява Франческо Катто О. М. Бекетову щодо поставок мармуру для декоративного оздоблення сходів будівлі Харківського комерційного інституту . 1914 р.
4. Лист представника контори «Братя Аскеріо» О.М.Бекетову щодо кошторису на роботи. 1915 р.

Таким чином, вивчаючи історію будівлі навчального закладу, ми зрозуміли, що в ньому працювали видатні вчені і педагоги, громадські діячі, які прославили не тільки комерційний інститут, а і м. Харків. Теперішнім поколінням студентів (в головному корпусі ХНТУСГ по вул. Артема, 44 знаходиться і навчально-науковий інститут бізнесу і менеджменту) є в кого навчатися ретельному відношенню до справи, брати приклад в своєму професійному становленні.

### **Література**

1. Нариси з історії Харківського національного економічного університету / Д. Ю. Михайличенко, В. Є. Єрмаченко, О. А. Сахно / Під заг. ред. В. С. Пономаренка. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2005; Павлова Т. Г. Негосударственная высшая школа Харькова в начале XX века: Монография. – Харьков: «Издательство Сага», 2012.
2. Нариси з історії Харківського національного економічного університету / Д. Ю. Михайличенко, В. Є. Єрмаченко, О. А. Сахно / Під заг. ред. В. С. Пономаренка. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2005. – С. 41-43.
3. Здание высших коммерческих курсов в Харькове // Зодчий. – 1914. – С. 463. Ігнаткін І. О. Олексій Миколайович Бекетов. – К.: Вид-во Академії Архітектури УРСР, 1949. – С. 15, 16, 27.
4. Павлова Т. Г. Негосударственная высшая школа Харькова в начале XX века: Монография. – Харьков: «Издательство Сага», 2012. – С. 224.
5. Московкин В. М. Неизвестный Семен Кузнец: учеба в Харькове / В. М. Московкин // Universities: наука и просвещение. – 2010. – №1. – С. 52-65.
6. Устав Харьковского Коммерческого института (Проект). – Х.: Типография М. Сергеева и К. Гальченка. – 1914.
7. Кузнец С. Экономическая система д-ра Шумпетера, излагаемая и критикуемая; Перлман М. Две фазы заинтересованности Кузнеця Шумпетером / Сост. д-р геогр. наук, проф. В. М. Московкин, канд. ист. наук Д. Ю. Михайличенко, перев. Е. Е. Перчик; Под ред. д-ра экон. наук, проф. В. С. Пономаренко. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2013. – 128 с.
8. ЦДНТА, ф.Р-47, оп.2, од.зб.17, 18.

**УДК 94: 329 (477.54) «1917/1921»**

**Бондар Н. О.**

(м. Харків)

**ХАРКІВСЬКА ГУБЕРНСЬКА РАДА В ПОДІЯХ РЕВОЛЮЦІЇ  
ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (1917 – 1918 рр.)**